

MUAMMONI YECHISH KO'NIKMALARI

N.J.Isakulova

Pedagogika fanlari doktori, professor, O'zDJTU

<https://doi.org/10.5281/zenodo.22765977>

Qabul qilindi: 8-sentabr 2026-yil • Ma'qullandi: 14-sentabr 2026-yil • Nashr qilindi: 15-sentabr 2026-yil

Annotatsiya.

Mazkur maqolada muammo turlari, uni yechish ko'nikmalari yoritilgan.

Kalit so'zlar:

muammo, analitik fikrlash ko'nikmalari, kommunikativ ko'nikmalar, kreativ ko'nikmalar, tanqidiy tafakkur ko'nikmalari, ma'lumotlarni tahlil qilish ko'nikmalari, tadqiqotda ma'lumot to'plash ko'nikmalari.

Muammo (qadimgi yunoncha: πρόβλημα prasoba – vazifa, topshiriq) keng ma'noda – o'rganish, hal etishni talab qiluvchi murakkab nazariy yoki amaliy masala; fanda – har qanday hodisa, obyektlar, jarayonlarni tushuntirishda qarama-qarshi pozitsiyalar shaklida harakat qiladigan va uni hal qilish uchun adekvat nazariyani talab qiladigan qarama-qarshi vaziyat; hayotda muammo odamlar tushuna oladigan tarzda shakllantiriladi.

Muammoni muvaffaqiyatli hal qilishning muhim sharti uni to'g'ri shakllantirishdir. Noto'g'ri tuzilgan muammo yoki psevdomuammo haqiqiy muammolarni hal qilishdan uzoqlashtiradi. Tizimologiyada tizim-tashkiliy faoliyat algoritmi harakatning rag'batlantiruvchi omili sifatida tavsiflangan "Muammo" bosqichidan boshlanadi [2].

Inson uchun muammoning mohiyati shundan iboratki, u tahlil qilishni, baholashni, g'oyani shakllantirishni, tajribada tekshirish va tasdiqlash bilan javob topish kontseptsiyasini talab qiladi. Muammo asosan aniq yechimga ega bo'lmagan (noaniqlik darajasi bilan) savoldir. *Muammo* noaniqlik mavjudligida *vazifadan* farq qiladi.

Ilm-fan – bu nodonlik (bilim ishlab chiqarish) muammolarini aniqlash va shunga mos ravishda hodisalar, jarayonlar, hodisalarni boshqarish, bashorat qilish, boshqarish bo'yicha inson faoliyati. Ilmiy faoliyatni ilmiy bilimdan farqlash kerak. Bu tushunchalarni almashtirish fanni boshqarish muammosidir. Fan va ta'limning vazifalari bilim ishlab chiqarish va bilimli mutaxassislar – olimlarni ishlab chiqarish (ko'paytirish) bilan farqlanadi. Ko'pgina olim-tadqiqotchilar ilmiy va amaliy xarakterdagi maktablarni, yo'nalishlarni tashkil etadilar.

Ilmiy muammo – xabardorlik, jaholat tushunchasini shakllantirish. Agar muammo g'oya, kontseptsiya shaklida aniqlangan va shakllantirilgan bo'lsa, bu siz uni hal qilish uchun muammoni shakllantirishni boshlashingiz mumkinligini anglatadi. Rus tili madaniyatining kiritilishi bilan "muammo" tushunchasi o'zgarishlarga duch keldi. G'arb madaniyatida muammo – bu hal qilinishi kerak bo'lgan vazifa.

Ko'rib chiqilayotgan obyekt qanchalik murakkab bo'lsa (tanlangan mavzu qanchalik qiyin bo'lsa), unda shunchalik noaniq, noaniq savollar (muammolar) mavjud bo'ladi va muammoni shakllantirish va yechimlarni topish, ya'ni muammolarni hal qilish shunchalik qiyin bo'ladi.

Muammo va muammolar ilmiy bilim emas, balki ta'riflar, tezauslar, g'oyalar, tushunchalarni shakllantirishda fanning asosiy metodologiyasi amalga oshiriladi: tavsif, shaxsiylashtirish (nomlash), muammolarni, vazifalarni, yo'nalishlarni, obyektlarni tasniflash, bu sahna ko'rinishidir [2]. Muammolarni tasniflash mumkin (1-jadvalga qarang):

1-jadval.

Muammolarni tasnifi

№	Muammo tasnifi	Muammo turlari	
	Tizim darajalari bo'yicha	Insoniyat muammolari	hayot sifati — ekologiya, sog'liq, oziq-ovqat va energiya resurslari (issiqlik, yorug'lik, transport va boshqalar); demografik inqiroz istiqboli; o'rmonlarni yo'q qilish; jinoyat; sayyoraga nisbatan nodon munosabat
		mamlakatlar	oziq-ovqat etishmovchiligi (ocharchilik); xom ashyo etishmasligi (suv va boshqalar)
		iqtisodiy muammolar (mehnat bozoridagi muammolar va boshqalar)	korruptsiya ; iqtisodiyotning xom ashyo tabiati (resurs la'nati)
		hududlar	kadrlar bilan bog'liq muammolar; mahsulotlarga talabning pasayishi
		shaharlar	ijtimoiy sohadagi muammolar; uy-joy kommunal xo'jaligi sohasida; transport infratuzilmasini qurishda (tirbandliklar)
		tashkilotlar	
		ko'chalar	o'tkazish qobiliyatining yetarli emasligi; baxtsiz hodisalarning yuqori darajasi; yo'l qoplamasining yomon holati
		shaxslar	bandlik; uy-joy; salomatlik; oila
	Prognoz bo'yicha	zilzilalar yoki meteorit tushishi kabi yomon bashorat qilingan; bashorat qilish mumkin, masalan, global isish	
	Murakkabligi bo'yicha	yadroviy qurollarni tarqatmaslik kabi boshqa ko'plab muammolarni hal qilishni talab qiladigan muammolar; tez hal qilinadigan muammolar, masalan, ko'chani kesib o'tish, oziq-ovqat mahsulotlarini xarid qilish	
	Psixologik muammolar	Fenomenologik; Nazariy; falsafiy; Uslubiy; Tarixiy va psixologik	

Muammo (yunon. “to’siq”, “qiyinchilik”, arab. “jumboqli”, “sirli”, “tushunilishi qiyin”) – hal qilinishi muhim nazariy va amaliy ahamiyatga ega bo'lgan masala. Mohiyatiga ko'ra muammo uni keltirib chiqargan sabablarni o'rganish, uni hal etishda ahamiyatli, samarali bo'lgan yo'l, metod va vositalarni izlash, ularning samarali ekanligini asoslovchi dalillarni to'plash, dalillarni yangicha, yangi tahlilda izohlash asosida hal qilinadi. Pedagogika sohasida ko'p holatlarda “muammo” tushunchasi tashkiliy-pedagogik, psixologik, ta'limiy va tarbiyaviy masalalarni hal

qilishda qo'llaniladi. Soha nuqtai nazardan pedagogik jarayonda quyidagi xarakterdagi muammolarga murojaat qilinadi:

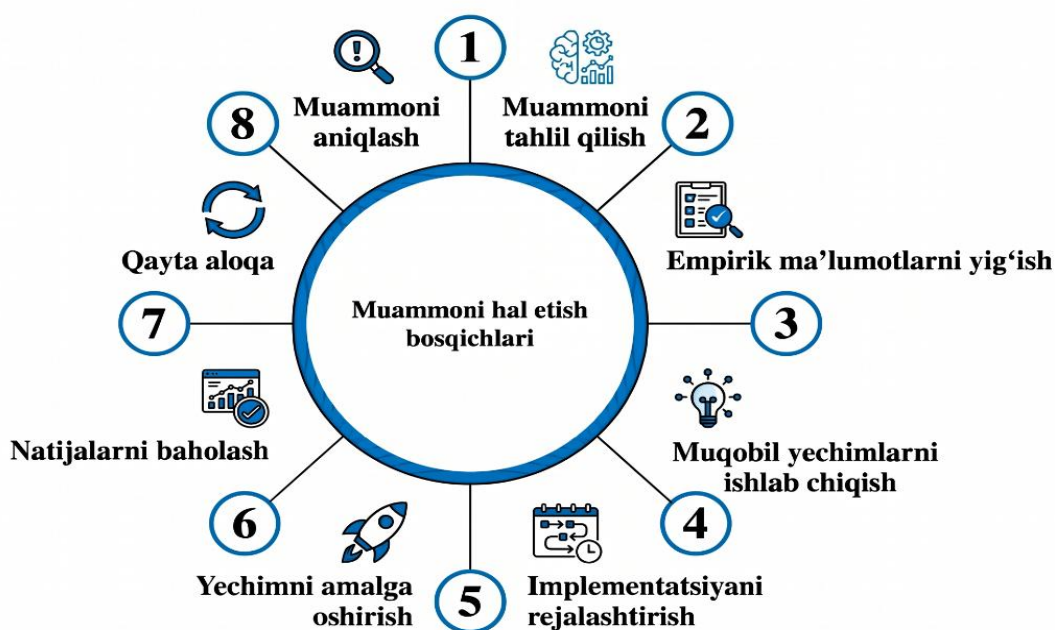
- didaktik xarakterdagi muammo;
- amaliy xarakterdagi muammo;
- ilmiy-metodik xarakterdagi muammo;
- sof ilmiy xarakterdagi muammo

Ma'lum bilimlar, noma'lum bilimlar va mavjud tajriba muammoning tarkibiy qismlari sifatida namoyon bo'ladi.

Pedagogik muammo – hal qilinishi zarur, biroq, hali yechish usuli noma'lum bo'lgan pedagogik xarakterdagi masala [1; 65-66-b.].

Muammo yechish ko'nikmalari – bu muammo yoki to'siqlarni aniqlash, tahlil qilish va ularni yengish uchun qo'llaniladigan tartibli usullar va kognitiv jarayondir. Muammo yechish ko'nikmalarini rivojlantirish uchun quyidagi bosqichlarni amalga oshirish mumkin (1-rasmga qarang):

1-rasm. Muammoni yechish bosqichlari



1-bosqich. Muammoni aniqlash (identifikatsiya). Muammoning mohiyati, chegaralari va unga ta'sir etuvchi omillarni aniqlash.

2-bosqich. Muammoni tahlil qilish. Muammoning sabab-oqibat bog'liqliklarini chuqur o'rganish.

3-bosqich. Empirik ma'lumotlarni yig'ish. Muammo bo'yicha ishonchli va yetarli ma'lumotlar bazasini shakllantirish.

4-bosqich. Muqobil yechimlarni ishlab chiqish. Muammoni hal qilish uchun turli variantlarni ishlab chiqish.

5-bosqich. Muqobil yechimlarni baholash. Har bir variantni samaradorlik, risk va resurslar nuqtayi nazaridan tahlil qilish.

6-bosqich. Implementatsiyani rejalashtirish. Tanlangan yechimni amalga oshirish uchun aniq reja ishlab chiqish.

7-bosqich. Yechimni amalga oshirish. Rejalashtirilgan yechimni amaliyotga joriy etish.

8-bosqich. Natijalarni baholash va qayta aloqa. Natijalarni tahlil qilish va kerak bo'lsa jarayonni takomillashtirish.

Muammoni yechishning 8 ta asosiy bosqichlari quyidagilardir (2-jadvalga qarang):

2-jadval.

Muammoni yechishning 8 ta asosiy bosqichlari

Bosqichlar	Muammoni yechish ko'nikmalari	Misollar
1. Muammoni identifikatsiya qilish	faol tinglash, muammoni aniqlash, ehtiyojlarni identifikatsiya qilish	kasallik sabablarini aniqlash, ijtimoiy muammoni belgilash
2. Muammoni tahlil qilish	sabab-oqibat tahlili, ma'lumotlarni tahlil qilish, jarayon tahlili	noto'g'ri modelni aniqlash, ildiz sabablarni topish
3. Empirik ma'lumotlarni yig'ish	ma'lumot yig'ish, kuzatish, so'rov o'tkazish	statistik ma'lumot yig'ish, foydalanuvchi fikrlarini o'rganish
4. Muqobil yechimlarni ishlab chiqish	Brainstorming, ijodiy fikrlash, prognozlash	yechim rejalarini ishlab chiqish, biznes yechimlar yaratish
5. Muqobil yechimlarni baholash	tanqidiy baholash, qiyosiy tahlil, risklarni baholash	eng yaxshi strategiyani tanlash
6. Implementatsiyani rejalashtirish	loyiha boshqaruvi, vaqtni boshqarish, rejalashtirish	loyiha rejasi tuzish
7. Yechimni amalga oshirish	ijro etish, hamkorlik, muammolarni hal qilish	tizimni ishga tushirish, nosozlikni bartaraf etish
8. Natijalarni baholash va qayta aloqa	baholash, feedback, ma'lumotlarni tahlil qilish	natijalarni taqqoslash, mijoz fikrini o'rganish

Muammoli o'qitish takomillashgan o'qitish texnologiyasidir. Hozirgi oliy maktabdagi samarali o'qitish texnologiyasi muammoli ta'limdir. Uning vazifasi faol bilish jarayoniga undash va tafakkurda ilmiy-tadqiqot uslubini shakllantirishdir. Muammoli ta'lim ijodiy faol shaxs tarbiyasi maqsadlariga mos keladi. *Muammoli ta'lim* – talabalarda ijodiy izlanish, kichik tadqiqotlarni amalga oshirish, muayyan farazlarni ilgari surish, natijalarni asoslash, ma'lum xulosalarga kelish kabi ko'nikma va malakalarni shakllantirishga yo'naltirilgan ta'lim. Bu turdagi ta'limning ilk g'oyalari amerikalik psixolog va pedagog J.Dyui (1859-1952 yy.) tomonidan asoslangan. U 1894 yilda Chikagoda o'qitish o'quv rejasi bo'yicha emas, balki o'yin va mehnat asosida olib boriladigan tajriba maktabini tashkil etgan. J.Dyui muammoli ta'lim asosi sifatida quyidagi yo'nalishlarni belgilagan: ijtimoiy; konstruktiv; badiiy ifodaviy; ilmiy-tadqiqot [1; 65-66-b.].

Muallif ko'rsatilgan yo'nalishlarda ta'limni tashkil etish uchun quyidagi vositalardan foydalangan: 1) so'z; san'at asarlari; texnik qurilmalar; 2) o'yinlar; mehnat. 1960-yillarda muammoli ta'lim L.Rubinshteyn, M.I.Maxmutov, V.Okon, I.Y.Lerner kabi tadqiqotchilarning qarashlari negizida yanada rivojlangan. S.L.Rubinshteynning "Tafakkur muammoli vaziyatdan boshlanadi" degan g'oyasi muammoli ta'limning psixologik asosi sifatida qabul qilingan. Muammoli ta'limning bir necha turlari mavjud. M: M.N.Skatkin o'z ishlarida muammoli ta'limning quyidagi turlari borligiga urg'u beradi:

bilimlarni muammoli bayon qilish (muammoli ma'ruza);

muammoli topshiriqlarni hal qilish (muammoli amaliy mashg'ulot);

kichik ilmiy tadqiqotlarni olib borish (muammoli tajriba) [1; 65-66-b.].

Muammoli ta'limning asosini muammo (yun. "to'siq", "qiyinchilik") yoki muammoli vaziyat tashkil etib, muammoli TT ularning yechimini topishga xizmat qiladi. Ko'p holatlarda muammo va muammoli vaziyat sinonimlardek qabul qilinadi. Aslida esa ular bir-biridan farq qiladi. Ta'lim jarayonida muammoni qo'yish darajalari bir necha sathda kechadi (3-jadvalga qarang) [1; 65-66-b.].

3-jadval.

Muammoni qo'yish darajalari

Darajalar	Muammoni qo'yish mohiyati
1-daraja	O'qituvchi muammoni qo'yadi va talabalarni uni hal qilishga yo'naltiradi

2-daraja	O'qituvchi muammoli vaziyatni bayon qiladi va talabalarning o'zlari mustaqil ravishda muammoni shakllantiradi
3-daraja	O'qituvchi muammoni qo'rsatib bermaydi, balki unga talabalarni ro'para qiladi. Talabalar muammoni anglagan holda uni o'zlari shakllantirib, muammoni yechish usullarini tahlil qiladi

Ta'lim jarayonida masalani qo'yishda mavjud shart-sharoitlarni aniqlashda muammo fundamental asos sifatida namoyon bo'ladi. O'quv materiallari mazmunini o'zlashtirishda muammoning qo'yilishi va hal etilishi quyidagi bosqichlarda kechadi (4-jadvalga qarang):

4-jadval.

O'quv materiallari mazmunini o'zlashtirishda muammoning qo'yilishi va hal etilish bosqichlari

Bosqichlar	Bosqichlarning mazmuni
1-bosqich	Masalaning asosini tashkil qiluvchi muammoni belgilab olish
2-bosqich	Maqsadni aniqlashtirish
3-bosqich	Masala yechimi shartini tahlil qilish
4-bosqich	Tashkiliy-pedagogik ishlarni amalga oshirishga sharoit yaratish
5-bosqich	Masalaning yechimini topishga yo'naltirilgan amaliy harakatni tashkil etish
6-bosqich	Muammoning yechimini bayon etish
7-bosqich	Muammo yechimini muhokama qilish

Pedagogik jarayonda talaba "muammo"ga emas, balki muammoli vaziyatga ro'para qilinadi. Muammoli vaziyat – talabalarning ma'lum topshiriqlarni bajarish (masalani yechish, savolga javob topish) jarayonida yuzaga kelgan ziddiyatni anglashi bilan bog'liq ruhiy holati bo'lib, u hal etilayotgan masala bilan bog'liq yangi bilimlarni izlashni taqozo etadi. Darhaqiqat, muammoli vaziyat deganda talabanining hozirda yoki kelgusida ta'lim maqsadiga erishishi uchun xavf tug'diraigan vaziyat tushuniladi. Muammoli vaziyatni hal qilish bir necha bosqichda kechadi:

muammoli vaziyatni yaratish;

vaziyatni tahlil qilish asosida muammoni qo'yish;

farazlarni ilgari surish;

yechimni tekshirish;

pedagogikada muammoli vaziyat metodi ham qo'llaniladi [1; 70-b.].

Muammoli vaziyat metodi – talabalarni muammoli vaziyatga to'qnash kelishini ta'minlash asosida uning sabab va oqibatlarini tahlil qilish, ularning yechimini topish bo'yicha ko'nikmalarini shakllantirish va ularning bilish faoliyatini faollashtirishga asoslanadigan yo'l. Metodning mohiyati aniq vaziyatni tahlil qilish, baholash va uning yechimi yuzasidan qaror qabul qilishdan iborat.

Adabiyotlar, References, Литературы:

1. Innovatsion ta'lim texnologiyalari va pedagogik kompetentlik. UMK. – Toshkent, 2017. – 230 b.
2. Muammo. [Muammo - Vikipediya](#)